

ARISTOTELOVI POSTULATI DRUŠTVENOG UREĐENJA KAO UZOR ZA MODERNU ORGANIZACIJU DRŽAVE

REZIME: Moderni liberalizam u svetu, kao društveni okvir života i delovanja, u velikoj meri karakteriše politička učmalost i intelektualna dekadencija. Sa druge strane, dramatični porast interesovanja za Aristotelovo delo čini se da upravo odražava kulturne i političke, kao i čisto intelektualne promene društva u poslednje dve decenije. Usled nedorečenosti i praktične neprimenjivosti po određenim pitanjima, participativna demokratija, kao odgovor na stavove demokratije nove desnice, takođe je u velikoj meri izgubila moć da utiče na organizovanje današnjeg društva. Zato se uzori društvenog uređenja sve više traže u idejama drevnih mislilaca i klasičnim modelima socijalne solidarnosti. Upravo iz navedenih razloga, u današnje vreme iznova se otvaraju pitanja organizacije društva i države, politike, održivosti političkog sistema, učešća građana u vlasti, uloge srednje klase i obrazovanju o čemu ćemo u ovom radu posvetiti odgovarajuću pažnju kroz prizmu Aristotelovih postulata.

Ključne reči: politika, politička nauka, politički sistem, uzrok, liberalizam, demokratija.

1. Uvod

Kao što ne možemo znati koliko je jak neki čaj dok ga ne potopimo u vruću vodu, tako i efikasnost i moralnost pojedinca ne može unapred biti poznata pre nego što mu se poveri izvršenje neke radnje ili funkcije. Primere za navedenu tvrdnju možemo pronaći u brojnim sferama društvenog i ekonomskog života, pogotovo kada se radi o izneverenim obećanjima ili prekomernom korišćenju vlasti za sopstvene ciljeve. U oblasti svetskih finansija

* Vanredni profesor, Univerzitet Privredna akademija, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Novi Sad, e-mail: nsbob@sezampro.rs.

neoliberalizam se, sa svojim mehanizmima deregulative polazeći od SAD, od osamdesetih godina, zasnivao na uverenju da finansijski sektor može da bude prepušten samoregulisanju. Izobličavanja svake vrste učinila su da se finansijski svet i svetska privreda nađu u haosu.¹ Ono što se dogodilo nesumnjivo je posledica pohlepe i ostvarivanja najviše profitne stope, tog „najviše”, prvenstvenog cilja kapitalizma. Dugi niz godina i decenija 20. veka prolazile su u postupcima pojedinaca i organizacija koji neretko nisu bili pravedni ni prema državi ni prema pojedincima.² Kao da se zaboravilo na Aristotelov postulat po kojem se mora postupati u skladu sa zdravim razumom i na umeren način, jer preteranost uništava.³ Tako se došlo do toga da „svetska manjina” oličena u finansijskim centrima moći dovede u opasnost održivo funkcionisanje države i poništi pojedincima i njihovim porodicama pravo i mogućnost da uživaju u sadašnjosti i budućnosti usled nezaposlenosti, gubitka socijalnog osiguranja i penzija. Prioritet bogaćenju i konsumerizmu, naspram nedelotvorne zainteresovanosti političke elite za druge pripadnike sopstvene zajednice kojima se „distribuirala” štednja, siromaštvo i neizvesna egzistencija usled socijalizacije kapitalnih gubitaka bogatih, neminovno otvara pitanja moralnosti takvih političkih sistema i njihove održivosti usled sve većeg socijalnog, i pre svega nepravdenog, raslojavanja.

Iz navedenog razvoja očigledno je da moderni liberalizam u svetu, kao društveni okvir života i delovanja, sve više karakteriše politička učmalost i intelektualna dekadencija. Sa druge strane, dramatični porast interesovanja za Aristotelovo delo čini se da upravo odražava kulturne i političke, kao i čisto intelektualne promene društva u poslednje dve decenije. Usled nedorečenosti i praktične neprimenjivosti po određenim pitanjima, participativna demokratija, kao odgovor na stavove demokratije nove desnice, takođe je u velikoj meri izgubila moć da utiče na organizovanje današnjeg društva. Zato se uzori društvenog uređenja sve više traže u idejama drevnih mislilaca i klasičnim

¹ Rorbach, W., (2009). Uticaj finansijske krize na zakonodavstvo i praksu u osiguranju u Evropskoj uniji u: Jovan Slavnić et. al. (urednik), Integracija (prava) osiguranja Srbije u evropski (EU) sistem osiguranja – zbornik sa X savetovanja, Palić, Beograd Udruženje za pravo osiguranja Srbije, str. 9.

² Treba se setiti da se posle bankrota firme *Enron* 2001, desio bankrot firme *WorldCom*, što je bio najveći slučaj pronevere u istoriji. – Cooper, C., (2008). *Extraordinary Circumstances. The Journey of a Corporate Whistleblower*, John Wiley & Sons, Hoboken, str. 298. Šest godina kasnije je bankrot firme *Lehman Brothers* doveo međunarodni svet finansija u ozbiljnu krizu, kada je samo paket za spasavanje osiguravajućeg holdinga *AIG* koštao poreske obveznike SAD 200 milijardi dolara, po svim merilima ogromne sume. – Stiglitz, J., (2010). *Im freien Fall. Vom Versagen der Märkte zur Neuordnung der Weltwirtschaft*; prevod na nemački Schmidta Thorstena, 1. auflage, Siedler Verlag, Minhen, str. 36.

³ Aristotel, (1988). *Nikomahova etika*, Zagreb, Globus, Knjiga druga (VI.8, 1106b), str. 31.

modelima socijalne solidarnosti. Ovakvo stanje, uz ponovno otkriće republikanske i građansko-humanističke tradicije ranog modernizma, neminovno poziva na novu otvorenost prema idejama Aristotela, jednom od najstarijih inspiratora tih tradicija.

Upravo iz navedenih razloga, u današnje vreme iznova se otvaraju pitanja organizacije društva i države, politike, održivosti političkog sistema, učešća građana u vlasti, uloge srednje klase i obrazovanju o čemu ćemo u ovom radu posvetiti odgovarajuću pažnju kroz prizmu Aristotelovih postulata. Neki njegovi stavovi nisu direktno primenjivi na današnje društvo i državu, zbog čega ćemo pokušati da odredimo pravac i okolnosti razvoja društva koji ima dodirne tačke sa Aristotelovim postulatima. Sa druge strane, afirmativni stavovi o ropstvu, uskraćivanju prava glasa radničkim klasama i podređenoj ulozi žena anahroni su i potpuno neprihvatljivi danas, te se njima nećemo baviti.

2. Pogledi na politiku

Aristotel tvrdi da se svo znanje može podeliti u tri kategorije: teorijsko, praktično i proizvodno.⁴ Jednostavno rečeno, navedene tri vrste znanja se razlikuju po svojim ciljevima, pri čemu praktično znanje ima za cilj akciju.

Zato je politika praktična nauka, jer se tiče plemenite akcije ili sreće građana (iako ona liči na proizvodnu nauku po tome što teži da stvara, čuva i reformiše politički sistem). Po tome Aristotel razume politiku pre kao normativnu ili preskriptivnu disciplinu nego kao empirijsku ili opisnu metodu.

Politička nauka predstavlja skup znanja kojima će se praktičari, ako su stvarni stručnjaci, rukovoditi prilikom obavljanja svojih poslova. Najvažniji zadatak političara, on vidi u ulozi zakonodavca (starogrčki: *nomothetês*) koji treba da uobliči odgovarajući ustav države, što podrazumeva i donošenje stabilnih i trajnih zakona i uspostavljanje institucija (uključujući i sistem moralnog obrazovanja) koje treba da služe građanima. U duhu navedenog Aristotelovog stava, i u današnjoj pravnoj teoriji je nesumnjivo potvrđeno da norme koje zakonodavac donese treba da izražavaju opšte i zajedničke interese i da budu deo jednog pravnog i moralnog poretka koji izražava opšte potrebe određene pravno organizovane zajednice i koji, u krajnjem ishodu, služi i kao garancija individualnoj volji i njenom ispoljavanju.⁵ S obzirom da je Aristotelova *Politika* bila posvećena pre svega održanju i odbrani atinskog

⁴ Aristotel, (1988). *Nikomahova etika*, Zagreb, Globus, Knjiga šesta (II.3, 1139a), str. 118; Aristotel, (1988). *Metafizika*, Zagreb, Globus, Knjiga šesta (E.VI.1, 1025b), str. 150.

⁵ Perović, S., (2006). Sloboda uređivanja obveznih odnosa i javni poredak, *Zbornik PFZ*, 56 (posebni broj), Zagreb, str. 402.

polisa, ne čudi što je smatrao da je, posle donošenja propisa, glavna uloga političara preduzimanje adekvatnih mera za očuvanje političkog sistema, uvođenje reformi kada budu potrebne i sprečavanje događaja koji bi mogli da podriju, odnosno sruše politički sistem. Pored kombinovanja elemenata institucija demokratije i oligarhije, državotvorno ponašanje usmereno ka stvaranju države koja može da dugo traje pažnju mora da posveti ekonomskom stanju u državi.⁶ Navedenu ulogu možemo da uočimo i danas u težnji svakog političkog sistema da se održi na vlasti što duže, odnosno da vladajuća politička opcija ponovo pridobije naklonost birača na izborima za produženje svog mandata.

Gore navedeni stavovi ne objašnjavaju kako je moguće da se politički sistem održi ako upravo politička grupacija koja je na vlasti ostvaruje svoje ciljeve suprotno ulozi koju je opisao, kao i političkim i drugim osnovnim pravima i slobodama građana. Vlast do takvog stanja može da dovede sopstvenom neefikasnošću, zloupotrebom i raznim manipulacijama, kao i nasiljem u ekstremnim slučajevima. Na takve političke okolnosti i primere ukazuje nam dosadašnji istorijski razvoj.⁷ U današnje vreme posebno je izražen naglasak na takvom ponašanju vlasti koja obezbeđuje i sprovodi osnovne ustavne principe: podelu vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku, vladavinu prava koja znači doslednu primenu zakona i poštovanje različitosti i manjinskih prava. Zato je još Aristotel u *Politici* ukazao na vezu između etike i politike, kao i na značaj dobro organizovanog polisa – države koja omogućava njenim građanima da žive dobro.⁸ A mi bismo dodali: u skladu sa Ustavom i zakonima države. Iako Aristotel razvrstava političke sisteme na dobre i loše, on takođe smatra, bez obzira na politički sistem (demokratija ili oligarhija), da je najbolje ako postoji vladavina prava, umesto da državom vladaju ljudi koji su moćni. Uostalom, još od Aristotela je potekla ideja da se demokratije procenjuju po tome koliko one poštuju opšta pravila, tj. zakone. Ukoliko se toga ne pridržavaju, one postaju mobokratije.⁹

⁶ Paralelu navedenom stavu možemo uočiti u principu „održivog razvoja” koji se, pored održivog ekonomskog razvoja, odnosi i na zaštitu prirodne sredine i socijalnu jednakost kao neodvojivim delovima opšteg održivog razvoja. – Report of the World Commission on Environment and Development to the UN General Assembly, 96th plenary meeting of 11 December 1987, A/RES/42/187.

⁷ Jež, Z., (2008). Neki sociološki aspekti pojma demokratije, *Pravo – teorija i praksa*, 25 (1–2), str. 67. Okolnosti pod kojima je Nacionalsocijalistička partija u Nemačkoj došla na vlast 1933. godine, zakoni koje je ta vlast kasnije donosila i nasilje koje je sprovodila prema ideološkim, rasnim i etničkim kriterijumima.

⁸ „Jer kao što je, kad je savršen – čovek najbolja od životinjâ, tako je, odvojen od zakona i pravde, najgori od svih.” – Aristotel, (1988). *Politika*, Zagreb, Globus, Knjiga prva (A.I.2, 1253a), str. 5–6.

⁹ Jež, Z., (2008). op. cit. str. 56.

Međutim, šta se smatra dobrim životom u političkom smislu? Ono što je još Aristotel tvrdio, a većina zastupnika klasičnog liberalizma odbijala kao neprihvatljivo u slobodnoj tržišnoj ekonomiji, je stav po kojem je neophodno da neko lice ima određen standard života da bi se smatralo da dobro živi, odnosno da se ne sme izgubiti iz vida činjenica da se trka za bogaćenjem mora usmeravati u cilju vođenja moralnog i dobrog života, a ne da bogaćenje samo sebi bude svrha. Siromaštvo nije pogodno za vođenje kritičkog života, zbog čega su mnogi moderni liberali prihvatili ideje politike redistribucije ili države blagostanja¹⁰ i time se više približili idejama socijaldemokratije (Vil Kimlika, Ronald Dvorkin i dr.) Na osnovu navedenog, usled cikličnog ponavljanja krize modernog društva, sve češće se postavlja dilema: Da li društvo treba da se prilagođava zahtevima tržišta ili tržište treba da se prilagođava potrebama društva? Drugim rečima, da li nam je potrebno društvo ekstrema, prekomerno bogatih na jednoj strani i ekstremno siromašnih na drugoj strani? Čini nam se da je to jedno od ključnih pitanja na koje politika i političari treba da pruže odgovor. A odgovor bi, po našem mišljenju, trebalo tražiti u Aristotelovim stavovima o realnim principima organizovanja „najbolje” države, koja bi stajala između Platonovog *komunizma*, odnosno države blagostanja i principa *laissez-faire* krajnjeg individualizma.

Aristotel državu definiše kao polički ortakluk koji, kao najautoritativniji oblik ugovora obuhvata sve druge i teži najvišem dobru. Kasnije na osnovu Aristotelove ideje o političkom dogovoru o zajedničkom ortačkom poduhvatu u stvaranju i funkcionisanju države, u novom veku, Ruso je razvio svoju teoriju legitimnog političkog sistema u okviru klasičnog republikanizma na osnovi društvenog ugovora, koja je sa ostalim njegovim idejama inspirisala francusku revoluciju, i ne samo nju.¹¹

Kada se radi o načinu na koji dolazi do stvaranja državne zajednice, vredno naše pažnje je da je Aristotel nastanak predmeta objašnjavao u sklopu postojanja četiri uzroka: materijalnog, formalnog, delatnog i konačnog uzroka – svrhe.¹² Tako, država ima materijalnu formu u vidu zajednice naroda na

¹⁰ Moseley, A., (2005). Political Philosophy, Internet Encyclopedia of Philosophy, (2012. Maj 9). Preuzeto sa: <http://www.iep.utm.edu/polphil/>.

¹¹ Rusoova zalaganja u kojima je individualnoj prirodnosti, a posebno izlivima emocija data sloboda izražavanja kao reakcija na suprotstavljanja ograničenjima racionalizma (Voltera, Spinoze, Dž. Loka i drugih), tokom perioda prosvetljenja, naišla su na plodno tlo u Nemačkoj, u književnomuzičkom proromantičkom pokretu *Sturm und Drang* (srpski: „Oluja i nagon” – prim. aut.) kod Johana Hamana, glavnog njegovog ideloga, Johana Volfganga Getea, Šilera i drugih. (2012. Maj 9). Preuzeto sa: http://sr.wikipedia.org/wiki/%C5%A0turm_und_Drang.

¹² Aristotel, (1988). Metafizika, Zagreb, Globus, Knjiga druga (α.ΙΙ.1, 993b), str. 44.

datoj teritoriji¹³ i ustav kao formalni uzrok¹⁴, dok ustav kreira zakonodavac pod upravom političara, u smislu efikasnosti, i njime definiše svrhu države, kao konačan uzrok – svrha.¹⁵ Koliko su ova Aristotelova zapažanja bila oštroumna i dalekovida svedoči i činjenica da su neki od navedenih uzroka – kriterijuma za postojanje države nabrojani u Konvenciji o pravima i obavezama država, zaključenoj u Montevideu 1933. godine,¹⁶ koje je primenila i Badinterova arbitražna komisija¹⁷ kada je odlučivala po pitanju da li su republike bivše SFRJ (Slovenija, Hrvatska i Makedonija) ispunile uslove koje je utvrdio Savet ministara Evropske zajednice 16. decembra 1991. godine u dokumentu „Smernice u vezi sa priznavanjem novih država u istočnoj Evropi i Sovjetskom Savezu.”

3. Pogled na državljane, srednju klasu i obrazovanje

Kao posledica razlikovanja prirodnog od zakonitog i uobičajenog, Aristotel opisuje čoveka kao pretežno društveno biće (Aristotel koristi izraz „društvena životinja” – *zoon politikon* u kontekstu njegovog razlikovanja čoveka od životinja) koji mora da otkrije kako da živi u zajednici primenom svog razuma i govora, otkrivanjem pravde i stvaranjem zakona koji omogućavaju ljudskoj zajednici da opstane, a pojedincu da živi moralno. Nastavak i nadgradnju Aristotelovih ideja i potrebe za moralnošću možemo pratiti u delima srednjovekovnog persijskog filozofa Avicene (980–1037), francuskog filozofa i teologa Pjera Abelara (1079–1142), preko Žan-Žaka Rusoa (1712–1778) do filozofa 20. veka: Alasdera Mekintajra,¹⁸ Bernarda Viliijamsa¹⁹ i drugih. Kod nas je tranzicija društvenog poretka aktuelizovala i potencirala neka

¹³ Aristotel, (1988). *Politika*, Zagreb, Globus, Knjiga treća (Γ.III.3, 1276b), str. 78.

¹⁴ Aristotel, (1988). *Politika*, Zagreb, Globus, Knjiga treća (Γ.III.3, 1276b, Γ.III.6, 1278b), str. 79 i 85.

¹⁵ Aristotel, (1988). *Politika*, Zagreb, Globus, Knjiga četvrta (Δ.IV.1, 1289a), str. 118.

¹⁶ Konvencija o pravima i obavezama država, čl. 1: „Država kao subjekat međunarodnog prava mora da ispunjava sledeće kriterijume: (a) stalno stanovništvo; (b) definisana teritorija; (c) vlada; i (d) kapacitet za stupanje u odnose sa drugim državama.” (Skrećemo pažnju da su ovu konvenciju ratifikovale samo države Južne Amerike).

¹⁷ Pellet, A., (1992). The Opinions of the Badinter Arbitration Committee – A Second Breath for the Self-Determination of Peoples, *European Journal of International Law*, 3 (1), str. 182; Badinter Arbitration Committee, Opinion no. 1 of 29 November 1991, stav 1, tačka b.

¹⁸ MacIntyre, A., (1984). *After Virtue: A Study in Moral Theory*, 2nd edition, University of Notre Dame Press i (2001). *Dependent Rational Animals: Why Human Beings Need the Virtues*, Open Court.

¹⁹ Williams, B., (1972). *Morality: An Introduction to Ethics*, Cambridge University Press; (1985) *Ethics and the Limits of Philosophy*, Harvard University Press.

bitna pitanja profesionalne etike uopšte, a posebno sudijske etike, s obzirom da ova pitanja naša pravna nauka nije svestrano i sistematski razmatrala u vreme socijalističkog društvenog poretka.²⁰

Ako zanemarimo Aristotelove stavove o slobodnim građanima i robovima, ono što je kod ovog mislioca relevantno u duhu našeg rada je to da državljanin jedne države ne pretpostavlja samo činjenicu života na određenom mestu, učešće u ekonomskoj aktivnosti ili podvrgavanje istim zakonima. On daje naglasak na vrstu aktivnosti, zbog čega se državljaninom smatra ono lice koje učestvuje u radu sudstva i institucija vlasti.²¹ Učestovanje u debati i odlučivanju znači da je građanin deo grupe koja diskutuje o prednosti i štetnosti, dobrom i lošem, pravednom i nepravednom, da bi zatim donosio zakone i sudske odluke na osnovu svojih debato-konsultativnih ovlašćenja. Međutim, imajući u vidu način odlučivanja u atinskom polis-u u kojem je živio Aristotel, to je značilo direktno učešće u radu skupštine i drugim organima, a ne glasanje za političke predstavnike kako se u modernim društvima, posredno, ostvaruje učešće građana u vlasti. To je bio i demokratski ideal koji, u vidu deliberativne (debatne – prim. aut.) demokratije od Rusoa (posebno s obzirom na njegovo insistiranje da je opšta volja nešto što je različito od volje svih) i Kanta (ako se ima u vidu njegova koncepcija javnog uma kao kriterijuma legitimnosti odluka onih koji se nalaze na položajima) pa do Koena i Frimana, zastupa Jürgen Habermas, po kojem „komunikativne pretpostavke omogućavaju da u igru uđu bolji argumenti u različitim formama rasprave i iz procedura koje obezbeđuju fer proces pregovaranja.”²² Aristotelove postulate o učešću građana u vlasti radi opšteg dobra potvrdio je i Friman kada navodi da „Ideal deliberativne demokratije kazuje da je prilikom glasanja uloga, a možda i dužnost, građana demokratije da izraze svoje nepristrasne sudove s obzirom na ono što vodi opštem dobru za sve građane, a ne njihove lične preferencije koje se zasnivaju na sudovima kako date mere utiču na njihove lične ili grupne interese.”²³

Iako je poželjno da današnji politički sistemi kombinuju načine na koje bi građani mogli da učestvuju u važnim političkim i drugim temama,

²⁰ Gajinov, M., (2009). Uloga i značaj Saveta za etička pitanja Društva sudija Srbije i standardi sudijske etike, *Pravo – teorija i praksa*, 26 (3–4), str. 12.

²¹ Aristotel, (1988). *Politika*, Zagreb, Globus, Knjiga treća (Γ.III.1, 1275a), str. 74.

²² Habermas, J., (1996). *Three Normative Models of Democracy*, u: Benhabib, S. (ed.) *Democracy and Difference: Contesting the Boundaries of the Political*, New Jersey, Princeton University Press, str. 24.

²³ Freeman, S., (2000). *Deliberative Democracy: A Sympathetic Comment*, *Philosophy & Public Affairs*, 29 (4), p. 375. (2012. Maj 15). Preuzeto sa: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/papa.2000.29.issue-4/issuetoc>.

da usmeravaju političke debate u skupštini i tako da utiču na donošenje zakona putem direktnog kontakta sa narodnim poslanicima iz njihove izborne jedinice, samo je po sebi jasno da direktno učešće građana u vršenju vlasti i uređivanju poslova uz pomoć javne debate njenih članova nije uvek moguće, u najmanju ruku iz praktičnih i ekonomskih razloga.²⁴ Ipak, uloga donosilaca odluka u omogućavanju građanima, a posebno mladima, suštinskog i efikasnog učešća u donošenju odluka od interesa za njih, kako je potvrđeno u jednoj od rezolucija Saveta EU (dalje u tekstu: Rezolucija Saveta EU),²⁵ mora se podsticati i stvaranjem opšte klime dijaloga u društvu, vodeći računa o socijalnoj pravdi, kritičkom razmišljanju, davanjem aktivnog doprinosa i izražavanjem stavova, primenom sredstava i mogućnosti predstavničke i participativne demokratije na svim nivoima društva. Sa druge strane, jedno od mogućih rešenja navedenog problema nudi se u činjenici da danas veliki broj građana ima pristup informatičko-komunikacionoj tehnologiji i znanje o njejoj primeni, pomoću koje se mogu obavljati masovne konsultacije, iscrpne javne debate uz najšire moguće učešće zainteresovanih, čime se, u zavisnosti od primenjenog metoda, u celoj Evropi može doprineti većoj transparentnosti uključivanja u demokratski proces odlučivanja.²⁶ S obzirom na to da mediji i sredstva elektronske komunikacije unapređuju informisanost, širi se i broj ljudi koji mogu da učestvuju u razmeni stavova i procesu odlučivanja. To takođe može da pruži priliku građanima da i sami proizvode informacije, a ne da budu objekt informacija, odnosno da ih samo nekritički primaju.

Govoreći o vrlini, Aristotel ustanovljava princip po kojem vrlina predstavlja sredinu između dve suprotnosti.²⁷ Po njemu država ima tri grupe državljana: bogate, siromašne i srednju klasu. Pripadnici srednje klase ne pate od arogancije koja karakteriše bogate i zavisti koja karakteriše siromašne. Zato on smatra da država može da bude dugotrajna samo ako je srednja klasa u mogućnosti ili da sama vlada ili da vlada zajedno sa nekom od dve pomenute

²⁴ Jež, Z., (2008). op. cit. str. 55; Kada je Belgija 2011. godine bila bez vlade duže od 500 dana, nezavisna grupa građana od kojih niko nije bio iz sfere politike, pokrenula je ideju organizovanja „Samita građana” nazvanog *G1000*, koji bi raspravljao o važnim pitanjima i formulisao konkretne političke predloge. – Vermeersch, P., (2011). *G1000: Deliberative democracy in Belgium*, (2012. Maj 14). Preuzeto sa: <http://www.deliberative-democracy.net>.

²⁵ Resolution of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on encouraging new and effective forms of participation of all young people in democratic life in Europe, (2011/C 169/01), *Official Journal of the European Union*, C 169/1 od 9. 6. 2011, čl. 4, st. 1.

²⁶ *Ibid*, čl. 6, st. 3.

²⁷ Aristotel, (1988). *Nikomahova etika*, Zagreb, Globus, Knjiga druga (II, 1106a, 30–35 i 1106b, 6–9), str. 30 i 31.

društvene grupe, jer se jedino na taj način može upravljati njihovim razlikama. Međutim, kako takvo stanje stvari nikada nije postojalo, to je i uzrok nestabilnosti i sukoba koji mogu da dovedu do građanskih protesta i radikalizma²⁸, a u krajnjoj liniji i do građanskog rata.

Prema Aristotelu, bogati veruju da zato što imaju veće materijalno bogatstvo takođe treba da uživaju i veću političku moć, dok siromašni, pozivajući se na činjenicu da su svi građani podjednako slobodni i da su oni brojnija grupa u društvu, zahtevaju ravnomernu distribuciju političke moći koja im omogućava da vladaju zbog njihove brojnosti. Upravo iz ove hipoteze on dolazi do zaključka da su oligarhija i demokratija loši politički sistemi zbog činjenice da i bogati i siromašni ignorišu opšte dobro i teže ostvarenju samo svojih interesa.²⁹ Zato ne čudi što mnogi politiku izvesno smatraju zanimanjem koje je usmereno na nečasne, sebične ciljeve, kao što su bogatstvo i moć.

Na ovom mestu interesantno je osvrnuti se na to kako Aristotel vidi ulogu bogatih u demokratiji. On savetuje da se višak prihoda u budžetu ne deli siromašnim građanima u vidu jednokratnih isplata koje će oni primiti i istovremeno tražiti još, već da se višak akumulira do određene visine koja je dovoljna da siromašnima obezbedi kupovinu zemlje ili početak bavljenja trgovinom. Ovakav Aristotelov stav neodoljivo podseća na ideju pravične preraspodele bogatstva na nivou države onima kojima je pomoć potrebna, a koja je prema dostignutom stepenu razvoja, u najvećoj meri ostvarena u skandinavskim zemljama (Norveška, Švedska).

Kada se radi o obrazovanju, Aristotel u Osmoj knjizi *Politike* ističe kako je ono od tolike važnosti da se ne može prepustiti porodicama, već da država treba da ima ključnu ulogu u njegovom sprovođenju i nadzoru. Društvo uspostavlja vrline preko obrazovanja i zakona koji dopuštaju određene radnje ili zabranjuju druge. Moralnost ima svoj kontekst i značenje samo ako građani i njihovo društvo dele iste ciljeve – svrhu. U tom smislu Aristotelova ideja uloge obrazovanja leži u težnji stvaranja takvog čoveka koji će znati šta je ispravno, razumeti zašto je nešto ispravno i znati da donese pravu odluku kada se suoči sa nekom etičkom ili političkom dilemom. U duhu navedenih postulata, i gore navedena Rezolucija Saveta EU ističe da efikasno učešće u društvu

²⁸ Primeri građanskih nemira i protesta u novije vreme su: „arapsko proleće” 2011. godine u Tunisu i Egiptu, a u Siriji od aprila 2012. godine postoji opasnost eskalacije protesta u građanski rat. Poseban fenomen građanskih protesta predstavlja putem interneta oformljen pokret „Okupirajmo *Wall Street*” koji, kako se svetska finansijska kriza produbljuje, sve više stiče pristalica širom sveta, a etablirao se 17. septembra 2011. godine protestima u finansijskom kvartu Njujorka. (2012. Maj 14). Preuzeto sa: <http://www.occupywallst.org/>.

²⁹ Jež, Z., (2008). op. cit. str. 56.

zahteva od mladih sticanje i razvijanje ključnih veština neophodnih za trajno učenje, posebno veština komunikacije, društvene i građanske kompetentnosti, kao i kulturne svesnosti i njenog ispoljavanja.³⁰ Sa druge strane, ljudski um i razum, kao osnove prirodnog prava čiji se jednim od utemeljivača smatra i Aristotel³¹, predstavljali su prirodnu i univerzalnu paradigmu definisanja suštine prava u stavovima škole prirodnog prava.

Po pitanju obrazovanja on naglasak stavlja na praktično znanje, jer bi teoretsko podučavanje bilo van sposobnosti većine građana kojima u tom svojstvu ono nije potrebno. Praktično znanje treba da građanima omogući da ostvare svoju svrhu i da obavljaju građanske obaveze. Iz današnje perspektive, svrha obrazovanja nije se bitno promenila, ali ono po svojim pojedinim karakteristikama može da bude više teorijsko, a manje upotrebljivo i korisno u svakodnevnom životu. Zato se eventualno pokazuje poželjnim da obrazovanje mnogo više naglasak da praktičnim veštinama i znanju, a da se informativno-faktografska komponenta prepusti individualnoj zainteresovanosti i naučnom radu.

³⁰ Resolution of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on encouraging new and effective forms of participation of all young people in democratic life in Europe, (2011/C 169/01), *Official Journal of the European Union*, C 169/1 od 9. 6. 2011, čl. 5, st. 4.

³¹ Jež, Z., Dunderski, B., (2010). Neki aspekti odnosa škole prirodnog prava i Kelzenove normativističke teorije prava, *Pravo – teorija i praksa*, 27 (3–4), str. 39–40; Shellens, M. S., (1959). Aristotle on Natural Law, *Natural Law Forum*, 4 (1), str. 72–100; Gadamer, H., (1986). The Idea of the Good in Platonic-Aristotelian Philosophy. Trans. P. Christopher Smith. New Haven, CT; Miller, Jr. F. D., (1997). Nature, Justice, and Rights in Aristotle's Politics, Oxford University Press. Takođe treba imati u vidu da brojni filozofi i teoretičari smatraju da su tumačenja Tome Akvinskog u njegovom delu *Summa Theologiae*, u stvari, doprinela izgradnji pogrešnog stava o Aristotelu kao jednom od osnivača teorije prirodnog prava. – Jaffa, V. H., (1952). Thomism and Aristotelianism: A Study of the Commentary by Thomas Aquinas on the Nicomachean Ethics, Chicago: The University of Chicago Press; Hefe, O., (2009). Aristotelova politika, Utopija, Beograd, str. 16. Međutim, u teoriji je zastupljeno i stanovište po kojem ipak "... nema jasnog odgovora na pitanje kada neki (Aristotelov – prim. aut.) stav prestaje da bude deo teorije prirodnog prava, ... a kada on uopšte i ne spada u teoriju prirodnog prava." – Murphy, M., (2011). The Natural Law Tradition in Ethics, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2011 Edition)*, Edward N. Zalta (ed.), (2012. Jun 5). Preuzeto sa: <http://plato.stanford.edu/archives/win2011/entries/natural-law-ethics/>

4. Zaključak

Kao odgovor na krizu modernog liberalizma kao uzora na kojem se zasnivala organizacija društva i države poslednjih decenija, današnji teoretičari uzore za promenu društvenog uređenja sve više traže u idejama drevnih mislilaca. Ovakvo stanje neminovno je pokrenulo novu otvorenost prema idejama Aristotela, jednom od najstarijih inspiratora republikanske i građansko-humanističke tradicije ranog modernizma. Pogledi na vezu između dobra državne zajednice i građana, verovanje u obavezno aktivno učešće građana u vlasti, analiza uzroka i načina sprečavanja nemira, protesta i revolucije u državama, bili su izvor inspiracije mnogih filozofa posle Aristotela, a u današnje vreme posebno onih nezadovoljnih liberalnom političkom filozofijom.

Aristotelovi postulati dolaze nam u vidu jednostavnih istina koje, na prvi pogled, često mogu da zvuče obično, a da nas po svojoj složenosti i dubini upućuju na značenja koja nisu tako očigledna. Međutim, sagledavanjem smisla i univerzalnosti tih istina shvatamo njihovu bezvremenu vrednost.

Usled cikličnog ponavljanja krize društva koju je uočio i Aristotel, sve češće se postavlja aristotelovska dilema: Da li društvo treba da se prilagođava zahtevima tržišta ili tržište treba da se prilagođava potrebama društva? A aristotelovski odgovor na postavljeno pitanje bio bi negde na pola puta: u ravnoteži suprotnosti. Upravo takvi njegovi stavovi upućuju nas na zaključak o ozbiljnosti i dalekovidosti o zakonomernostima razvoja društva i države.

Odlučujući uticaj koji Aristotelovi postulati imaju na organizaciju društva i države i njihova aktuelnost prvenstveno se ogledaju u provociranju detaljnih teorijskih rasprava o večitim temama političke filozofije: uticaju ljudske prirode na politiku, ulozi morala u politici, vladavini prava, odnosu pojedinca prema državi, ulozi srednje klase i važnosti moralno obrazovanog građanina. Iako nam se njegovi postulati čine prevaziđenim i previše jednostavnim za današnje uređenje države, istorijsko iskustvo nam ukazuje da opasne i tragične posledice po društvo nastupaju upravo onda kada se oni zanemare ili zloupotrebe.

Slobodan Jovanović

Associate Professor at The Faculty of Law, The University of Business Academy, Novi Sad

Aristotle postulates of a social system as a model for a modern state organisation***A b s t r a c t***

Modern liberalism in the world, as a social framework of living and acting, is, at a great extent, characterised by political stagnation and intellectual decadence. On the other side, a dramatic increase of interest in Aristotle's opus seems to reflect both cultural and political changes, or purely intellectual changes, happened during the last two decades. Because of its understatement and practical inefficacy at certain issues, a participatory democracy, as an answer to the attitudes of the New Right, has largely lost its power of having an influence on the organisation of the modern society. That is why the models of the state organisation are more and more found in the ideas of the ancient philosophers and in the classical models of social solidarity. Nowadays, because of the previously mentioned reasons, there are once more opened the issues of the organisation of society and state, politics, sustainability of a political system, citizen political participation, the role of the middle class and education, to which a certain attention will be paid in this paper work through the prism of Aristotle's postulates.

Key words: politics, political science, political system, cause, liberalism, democracy

Literatura

1. Aristotel, (1988). *Nikomahova etika*, Zagreb, Globus,
2. Aristotel, (1988). *Metafizika*, Zagreb, Globus
3. Aristotel, (1988). *Politika*, Zagreb, Globus
4. Badinter Arbitration Committee, *Opinion no. 1* of 29 November 1991.
5. Cooper, C., (2008). *Extraordinary Circumstances. The Journey of a Corporate Whistleblower*, John Wiley & Sons, Hoboken.
6. Freeman, S., (2000). *Deliberative Democracy: A Sympathetic Comment*, *Philosophy & Public Affairs*, 29 (4), pp. 371–418. (2012. Maj 15).

- Preuzeto sa: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/papa.2000.29.issue-4/issuetoc>.
7. Gadamer, H., (1986). *The Idea of the Good in Platonic-Aristotelian Philosophy*, Trans. P. Christopher Smith. New Haven, CT.
 8. Gajinov, M., (2009). Uloga i značaj Saveta za etička pitanja Društva sudija Srbije i standardi sudijske etike, *Pravo – teorija i praksa*, 26 (3–4), str. 11–24.
 9. Habermas, J., (1994). Three Normative Models of Democracy, u: Benhabib, S. (ed.) *Democracy and Difference: Contesting the Boundaries of the Political*, New Jersey, Princeton University Press, pp. 21–30.
 10. Hefe, O., (2009). *Aristotelova politika*, Beograd, Utopija
 11. Occupy Wall Street, (2012. Maj 14). Preuzeto sa: <http://www.occupywallst.org/>
 12. Šturm und drang, u Wikipediji (2012. Maj 9). Preuzeto sa: http://sr.wikipedia.org/wiki/%C5%A0turm_und_Drang.
 13. Jaffa, V. H., (1952). *Thomism and Aristotelianism: A Study of the Commentary by Thomas Aquinas on the Nicomachean Ethics*, Chicago: The University of Chicago Press.
 14. Jež, Z., Dunderski, B., (2010). Neki aspekti odnosa škole prirodnog prava i Kelzenove normativističke teorije prava, *Pravo – teorija i praksa*, 27 (3–4), str. 38–45.
 15. Jež, Z., (2008). Neki sociološki aspekti pojma demokratije, *Pravo – teorija i praksa*, 25 (1–2), str. 54–67.
 16. MacIntyre, A., (1984). *After Virtue: A Study in Moral Theory*, 2nd edition, University of Notre Dame Press MacIntyre, Alasdair.
 17. MacIntyre, A., (2001). *Dependent Rational Animals: Why Human Beings Need the Virtues*, Open Court.
 18. Miller, Jr. F. D., (1997). *Nature, Justice, and Rights in Aristotle's Politics*, Oxford University Press.
 19. Moseley, A., (2005). Political Philosophy, *Internet Encyclopedia of Philosophy*, (2012. Maj 9). Preuzeto sa: <http://www.iep.utm.edu/polphil/>.
 20. Murphy, M., (2011). The Natural Law Tradition in Ethics, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2011 Edition), Edward N. Zalta (ed.). (2012. Jun 5). Preuzeto sa: <http://plato.stanford.edu/archives/win2011/entries/natural-law-ethics/>
 21. Pellet, A., (1992). The Opinions of the Badinter Arbitration Committee – A Second Breath for the Self-Determination of Peoples, *European Journal of International Law*, 3 (1), pp. 178–185.

22. Perović, S., (2006). Sloboda uređivanja obveznih odnosa i javni poredak, *Zbornik PFZ*, 56 (posebni broj), Zagreb, str. 401–424.
23. Report of the World Commission on Environment and Development to the UN General Assembly, 96th plenary meeting of 11 December 1987, A/RES/42/187.
24. Resolution of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on encouraging new and effective forms of participation of all young people in democratic life in Europe, (2011/C 169/01), *Official Journal of the European Union*, C 169/1 od 9. 6. 2011.
25. Rorbach, W., (2009). Uticaj finansijske krize na zakonodavstvo i praksu u osiguranju u Evropskoj uniji u: Jovan Slavnić et. al. (urednik), Integracija (prava) osiguranja Srbije u evropski (EU) sistem osiguranja – zbornik sa X savetovanja, Palić, Beograd Udruženje za pravo osiguranja Srbije, str. 9–26.
26. Shellens, M. S., (1959). Aristotle on Natural Law, *Natural Law Forum*, 4 (1), pp. 72–100.
27. Stiglitz, J., (2010). Im freien Fall. Vom Versagen der Märkte zur Neuordnung der Weltwirtschaft; prevod na nemački Schmidta Thorstena, 1. izdanje, Siedler Verlag, Minhen.
28. Vermeersch, P., (2011). G1000: Deliberative democracy in Belgium, (2012. Maj 14). Preuzeto sa: <http://www.deliberative-democracy.net>.
29. Williams, B., (1972). *Morality: An Introduction to Ethics*, Cambridge University Press.
30. Williams, B., (1985). *Ethics and the Limits of Philosophy*, Harvard University Press.